

GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/jss>

Araştırma Makalesi • Research Article

DOI: 10.21547/jss.1617769

Lahn Manasına Gelen Bazı Kıraat Kavramlarının İncelenmesi

Analysis of Some Qira'at Concepts Meaning Lahn

Mehmet KELEŞ^{a*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Ağrı / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0003-0984-3875

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 11 Ocak 2025

Kabul tarihi: 27 Mart 2025

Anahtar Kelimeler:

Kıraat,
Lahn,
Hemheme,
Zemzeme,
Teftiş.

ÖZ

Kur'an lafızlarının kendine has birtakım özellikleri vardır. Bu özellikler ilk dönemlerde şifahi (pratik) olarak talim ettirilirken daha sonraki dönemlerde sistemli bir hâl olarak teorik olarak da tecvid ilmi kapsamına dahil edilmiştir. Teorik ve pratik olarak okutulan bu okuyuş esaslarına riayet edilmediği takdirde yanlış okumaya sebebiyet verileceğinden bunların titizlikle uygulanması gerekmektedir. Bu bakımdan Kur'an tilavetinde dilin hatalardan korunması ve Kur'an'ın kendine has bir tavırla okunması açısından tecvid ilminin doğru tatbik edilmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmanın konusu Kur'an tilaveti esnasında okuyucunun tecvid kaidelerini yanlış uygulaması, harflerin mahreç ve sıfatlarındaki fonetik yapıyı bozmasıyla birlikte ortaya çıkan ve genel anlamda lahn olarak ifade edilen hataları, az kullanılan veya hiç kullanılmaması sebebiyle unutulmaya yüz tutmuş bazı kavramlarla ortaya koymaktır. Araştırmada öncelikle hatalı okuma anlamında bulunan "التعجیل/Ta'cîl", "التطويل/Tatvîl", "الهمهمة/Hemheme", "الزمزومة/Zemzeme", "الترقيص/Terkîs", "الغننة/An'ane", "التمضيغ/Temdiğ", "التعويق/Te'vîk", "الوثبة/Vasabe", "التفتيش/Teftîş" ve "التهمиз/Tehmîz" gibi kavramlar ayrı başlıklar halinde ele alınarak tetkik edilmiştir. İncelenen kavramlarda, okuyucunun tilavet sırasında yaptığı hataların genellikle mırıldanarak okuması, ani bir şekilde iniş çıkış yapıp ses tonlarıyla oynayarak okuması, süratli ya da yavaş okuması neticesinde fonetik hatalara, sıfat ve mahreçlerin yanlış çıkarılmasına, hareke hatalarına ve tecvid kaidelerinin eksik uygulanmasına yol açtığına değinilmiştir. Kur'an'ın tecvid kaidelerine riayet edilmeden okunması, kulağa hoş gelmeyen bir durumla birlikte hataların artmasına yol açacağı; bunun bir neticesi olarak da mananın tahrif ve taşıyırını çağrıştıran lahn anlamındaki kavramların daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: January 11, 2025

Accepted: March 27, 2025

Keywords:

Qira'at,
Lahn,
Hemheme,
Zemzeme,
Teftiş.

ABSTRACT

The words of the Qur'an have some unique features. While these features were taught orally (practically) in the early periods, they were later systematically included in the scope of the science of tajwid theoretically. Since these principles of reading, which are taught theoretically and practically, will cause incorrect reading if not followed, they must be applied meticulously. The subject of this research to reveal errors that occur when the reader applies rules tajweed incorrectly during the recitation Qur'an, and when the phonetic structure letters is disrupted, and generally referred to as lahn, with some concepts that are rarely used or are not used at all and are on the verge being forgotten. In the research, first of all, "التعجیل/Ta'cîl", "التطويل/Tatvîl", "الهمهمة/Hemheme", which mean incorrect reading, "الزمزومة/Zemzeme", "الترقيص/Terkîs", "الغننة/An'ane", "التمضيغ/Temdiğ", "التعويق/Te'vîk", "الوثبة/Vasabe", "التفتيش/Inspection" and Concepts such as "التهمиз/Tehmîz" have been examined under separate headings. In the concepts analysed, it was mentioned that the mistakes made by the reader during recitation generally lead to phonetic errors, incorrect extraction of adjectives and majors, movement errors and incomplete application of tajwid rules as a result reading by mumbling, reading with sudden ups and downs and playing with voice tones, reading fast or slow reading. It is thought that reading the Qur'an without observing the rules of tajwid will lead to an increase in errors along with an unpleasant situation; as a result this, the concepts in the meaning of lahn, which connotes the distortion and distortion of the meaning, will emerge more clearly.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: mkeles@agri.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Like all divine texts sent to humanity through revelation, the text of the Holy Qur'an has some specific rules. While these rules were taught verbally in the periods of the Prophet, the Companions and the tabiin, in later periods, they were taught systematically in a systematic framework by including the theoretical knowledge within the scope of the science of tajwīd. In this framework, both practical and theoretical reading rules must be applied with great care, as failure to comply with them will lead to incorrect recitation. In this respect, the correct application of the rules expressed in the science of tajwīd is extremely important in terms of protecting the language from errors in Qur'anic recitation and reciting the Qur'an with a unique recitation attitude. Because recitation without showing the necessary sensitivity will make it difficult to fully understand the divine commands, as well as to create meaning disorders. For this reason, reading the Qur'an by observing the rules of tajweed is one of the indispensable rules of recitation. Since in the violation of the rules in question will create a disharmony and disharmony in the recitation, it becomes obligatory to perform a correct recitation by receiving training in the training of mahraj and adjectives from the people who are experts in the field. The aim of this research is to reveal the errors that occur during the recitation of the Qur'an when of the reader misapplies the rules of the tajwīd and disrupts the phonetic structure of the letters' mahraj and adjectives, which are generally expressed as lahn, with some concepts that have been forgotten due to their little or no use. In the research, examples related to the mistakes made in recitation were examined and information and findings in Qiraat sources and dictionaries were analysed. First of all, 'التعجيل/Ta'cīl', 'التطنين/Tatnīn', 'التطويل/Tatvīl', 'الهمهمة/Hemheme', 'الزمزمة/Zemzeme', 'الترقيص/Terkīs', 'المنعنة/An'ane', which means misreading, Concepts such as 'التمضيغ/Temdiğ', 'التعويق/Te'vīk', 'الوثبة/Vasabe', 'التفتيش/Teftīş' and 'التهميز/Tehmīz' are discussed under separate headings and their negative effects on reading are included. Likewise, the mistakes meant by these concepts are usually 'reading of the letters too fast to be understood, reading of the Qur'an at one's own pace or trying to recite it fast, and the syllables are intertwined, 'exaggerating the performance of the letters with nunna, trying to read the letters without nunna in the same way or pronouncing them by fluctuating the sound'; 'vocalising the letters by extending them more than necessary or exaggerating the rules of tajwīd'; 'reading the letters with shadda without shadda and the letters without shadda with shadda or not vocalising the letters according to their adjectives'; 'mumbling during the recitation of the Qur'an, i.e. recitation with a tone of voice that is inaudible or barely audible and incomprehensible, or reflecting the voice to the recitation with sudden ascents and descents in an unruly manner'; 'recitation of calm letters in the recitation of the Qur'an by playing with the tones of the voice, or excessive movement of the mawrah and adjectives of the voice with the condition of rhythm'; 'Removing the mahraj of the letter ʾhemze by analogy with the letter ع/ayn'; 'interrupting the letters and reciting them incompletely, not expressing them fully'; 'stopping at the end of a word that should not be stopped or in the middle of a word and continuing the recitation without taking it back'; 'continuing the recitation of the next letter without reading the letter or pronouncing it completely or giving the adjective of one letter to another letter'; 'expressing any movement in the letters differently, misunderstanding the pronunciation of the movements in a misunderstood way or unnecessarily prolonging them excessively'; 'incorrect recitation of all letters and words as if there is the letter ʾhemza at the end, etc'. In addition, in the concepts examined, in summary, it was mentioned that of the mistakes made by the reader during recitation generally lead to phonetic errors, inaccurate extraction of adjectives and mahrams, movement errors and incomplete application of tajwīd rules as a result of reading by mumbling in a low voice, reading by sudden ups and downs and playing with voice tones, reading too fast or too slow. As a result, it is thought that the recitation of the Holy Qur'an without observing the rules of the tajwīd will lead to an increase in verbal errors along with an unharmoniously unpleasant situation; as a result of this, the concepts in the meaning of lahn, which connote the distortion and distortion of the meaning away from the divine purpose, will emerge more clearly.

Giriş

Her ilim dalına mahsus, geçmişten günümüze intikal eden bazı kavramlar vardır. Temel kaynaklar vasıtasıyla aktarılan bu kavramların bilinmesi ve sonraki nesillere aktarılması gerekir. İlim dallarının kendine özgü terminolojisinin ve dil yapısının teşekkülünde mihenk taşlarından biri olan kavramlar (Gümüş, 1984, s. 21-22), literatürde kabul görerek kullanıldığı alanlarda yoğun olarak tekrar edilmiştir. Bu bakımdan en çok kavram ifadelerin kullanıldığı ilim dallarından bir tanesinin de kıraat ilmi olduğu görülmektedir. Zira söz konusu alanda başta kıraat farklılıkları ve tecvîd kaideleri ile ilgili kavramlar olmak üzere bunların farklı ilim dallarıyla olan bağlantıları sonucu ortaya çıkan birçok kavramın bulunduğu da bilinen bir hakikattir. Bu kavramlardan bir kısmının, Kur'ân tilavetinin doğru icra edilmesinde kullanımlarından söz edildiği gibi, uygun görülmeyen ve hatalı bulunan tilavetlerin ifade edilmesinde de bazı kullanımları olmuştur. Genel itibarıyla kaynak eserlerde lahn diye ifade edilen okuma hatalarının; lahn-ı celî (fahiş/açık hata) ve lahn-ı hafî (gizli hata) şeklinde ikiye ayrıldığı ve bunların da çeşitli kavramlarla ifade edildiği müşahade edilmiştir (İbn Fâris, 1979, s. 5/239; Saîdî, 2000, s. 259; Dâni, 1988, s. 116; Sağman, 1958, s. 42). Bu kavramlardan bazıları çokça kullanılıp güncel tutulurken; “التعجيل/Ta‘cîl”, “التطين/Tatnîn”, “التطويل/Tatvîl”, “الهمهمة/Hemheme”, “الزمزمة/Zemzeme”, “الترقيص/Terkîs”, “العننة/An‘ane”, “التمضيغ/Temdîğ”, “التعويق/Te‘vîk”, “الوثبة/Vasabe”, “التفتيش/Teftîş” ve “التهمиз/Tehmîz” gibi kavramlar da ya hiç kullanılmamış ya da çok az kullanılarak unutulmaya yüz tutmuştur.

Kıraat ilminin, tilavetin ve tecvîd kaidelerinin tatbik edilmesiyle doğrudan ya da dolaylı olarak bağlantısı olan söz konusu kavramlar hakkında yalnızca lügat düzeyindeki kaynaklarda sınırlı bilgilerle yetinildiği (Ezherî, 2001, s. 1/237; Cevherî, 1979, s. 5/1759; İsfahânî, 1991, s. 548) ve aynı şekilde benzer bazı anlamların ise dar çerçevede akademik çalışmalarda ele alındığı görülmüştür (Tatlısu, 2021; Şeker, 2023; Yiğit, 2024). Kur'ân'ın belli kaideler çerçevesinde doğru okunmasına ve hatalı okuyuşlardan sakınılmasına ciddi oranda katkı sağlayacak merkezi düzeyde kavramların mahiyeti hususunda müstakil bir araştırmanın ele alınmamış olması bu araştırmanın yapılmasının temel etkenlerindendir. Dolayısıyla bu araştırmada mevzu bahis kavramlar; lügat ve terim anlamlar bağlamında hatalı okumaya sebep olan yönleriyle birlikte örnekleme üzerinden endüksiyon (tümevarım) yöntemi ile alt başlıklar hâlinde değinilmiştir.

Lahn Manasına Gelen Bazı Kıraat Kavramları

التعجيل / Ta‘cîl

“التعجيل/Ta‘cîl” kavramı, “ع-ج-ل” kök fiilinden türemiş olup tef‘îl kalıbında mastar olarak (İbn Manzur, 1993, s. 11/425) bir şeyi planlanan vaktinden önce yapmayı teklif etmek (Ferâhîdî, 2010, s. 1/91; Ezherî, 2001, s. 1/237) veya belirlenen vaktin başında yapmak (İbn Fâris, 1979, s. 4/237) anlamında gelir. Ta‘cîl kavramı, yavaşlığın, gecikmenin (Zebîdî, 2010, s. 29/441) ve ertelemeğin zıddı olarak (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1342) da gelir. Bu ise hızlı ve süratli olmak demektir (İsfahânî, 1991, s. 548; İbn Manzur, 1993, s. 11/425; Zebîdî, 2010, s. 7/390). Ayrıca ta‘cîl, bir şeyde yarışmak (Zebîdî, 2010, s. 10/137) anlamında acele edip öne geçtim ifadesiyle de kullanılmaktadır (Cevherî, 1979, s. 5/1759; İbn Manzur, 1993, s. 11/425). Bu kavram türevleriyle birlikte bir şeyin acele olmasını dilemek, sabırsız davranmak, bir an önce erişmek vb. (el-En‘âm 6/58; Yûnus 10/11, 50; er-Ra‘d 13/6; en-Nahl 16/1; el-İsrâ 17/18; el-Kehf 19/58; el-Kıyâmet 75/16) anlamlarda Kur'ân-ı Kerîm'de toplamda 42 yerde geçmektedir. Bunlardan birine örnek verecek olursak “لَعَجَلٌ لَهُمُ الْعَذَابُ.../...elbette azaplarını çarçabuk verirdi...” (el-Kehf 18/58) âyetinde geçen “لَعَجَلٌ” ifadesinde olduğu gibi bir şeyin acele/çarçabuk olması vb. anlamlarda kullanılmaktadır (el-Bakara 2/203; el-En‘âm 6/58; Yûnus 10/51; el-İsrâ 17/11; Tâhâ 20/83, 114; el-Enbiyâ 21/37; es-Sâffât 37/176).

Kıraat ıstılahında ise hızlı okuma sebebiyle harflerin anlaşılabilir şekilde telaffuz edilmesi demektir (Şeyh Osman, 1997, s. 64-65). Tilavet esnasında kişinin tecvîd kurallarını göz önünde bulundurmadan kendine göre bir tempo tutarak okuması veya aşırı hızla okumaya çalışması sonucunda hecelerin birbirine girmesi, harflerin yapılarında yer alan mahreçlerin mahallinden kayarak bozulması ve sıfatların da ihlal edilerek kaybolmasına sebep olacağından bu tarz bir okuma caiz görülmemiştir (Çetin, 2012, s. 41/156). Hatta böyle bir okuma için aşırı süratli gitme, koşma anlamındaki hezreme veya kelimelerin orijinal hâlini karıştırma, bozma manasındaki tahlîl ifadeleri de kullanılmıştır (Karaçam, 1991, s. 177-182; Çetin, 2012, s. 41/156). Söz konusu okuma tarzı ile mukabele ya da namaz kıldırılması da uygun görülmemiştir (Şeyh Osman, 1997, s. 64).

Kur’ân’ın acele edilmeden okunması gerektiği ile ilgili nakledilen bir rivayette ise Hz. Peygamberin tilavette bulunduğu zaman yavaş yavaş, tane tane okumaya özen gösterdiği ve bu sebeple telaffuz edilen her bir harfin dinleyen tarafından sayılacak şekilde net olarak anlaşıldığı ifade edilmiştir (Zemahşerî, 1986, s. 4/637). Aynı şekilde Hz. Ebû Bekir’in acele edip lahn ile kıraat etmektense okumamayı tercih ederim (Suyûtî, 2014, s. 2/341) sözü ve Hz. Ömer’in de kıraatin kötüsü, lafızları birbirine karışır bir biçimde süratli okumadır (Zihni Efendi, 1912, s. 21) şeklindeki uyarısı; doğru ve düzgün bir tilavet ortaya koymanın acele etmeden tecvîd kurallarına riayet etmekle mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda tecvîd ilmiyle ilgili ilk defa eser yazan âlimlerden biri olan Hâkânî (ö. 325/937), manzum olarak kaleme aldığı eserinde, konu ile ilgili şu anlamlı dördlüğü ifade etmiştir:

فَأَوَّلُ عِلْمِ الذِّكْرِ إِتْقَانُ حِفْظِهِ وَمَعْرِفَةُ بِاللَّحْنِ مَنْ فِيكَ إِذْ يَجْرِي
فَكُنْ عَارِفًا بِاللَّحْنِ كَيْمَا تُزِيلُهُ وَمَا لِلَّذِي لَا يَعْرِفُ اللَّحْنَ مِنْ عُدْرٍ

“Zikr’in (Kur’ân’ın) ilimlerinden ilki onun sağlam bir şekilde ezberlenmesidir. Sonra, kıraatini icra ettiğinde yanlışları bilmendir.

Hataya düşmemen için lahn ilmini iyice bilmen gerekmektedir. Zira bu ilmi bilmeyenlere özür yoktur” (Hâkânî, 2005, s. 4; Dâni, 2017, s. 60).

Verilen örnek ifadelerden de anlaşılacağı üzere, acele etmeden her bir harfin mahreç ve tecvîdine riayet ederek tilavette bulunulması, yalnızca Kur’ân lafzının net olarak ifade edilmesiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda manasının doğru anlaşılmasına da ciddi katkılar sunacaktır.

التطنين / Tatnîn

“التطنين/Tatnîn” ifadesi lügatte “طن-ن” kök fiilinden türemiş olup tef’îl kalıbında mastar olarak bir şeyi bükme, düşürme (Cevherî, 1979, s. 6/2159; Zebîdî, 2010, s. 35/357), sineklerin ses tonuna benzer (Cevherî, 1979, s. 6/2159) bir vızıltı sesi çıkarmak (İbn Manzur, 1993, s. 13/268) veya iki şeyi birbirine vurarak çınlatmak manalarına gelir (Zebîdî, 2010, s. 35/357). Ayrıca bu kelime ses tonunun kesilmesi (Cevherî, 1979, s. 6/2159) ve ses kesilirken tonlama sesinin çoktan aza doğru düşmesi gibi anlamlara gelmektedir (İbn Manzur, 1993, s. 13/268; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1220).

Kıraat ilmi ıstılahında ise “ن/nûn” harfinde icra edilen günnenin mübalağa (abartı) ile ve sesin uzatılarak okunması demektir (Saçaklızâde, 2001, s. 288). Bir başka ifade ile tatnîn, sesin dalgalandırılarak okunması (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213) veya günne olmayan harfin de aynı şekilde burundan okunarak sanki harflerin tamamında günne varmış gibi genizden (burun boşluğundan) okunmasıdır (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 240). Tatnîn, günne ile benzerlik gösterse de tam olarak günne olduğu söylenilemez. Zira günne, kelime olarak burun deliklerinde çınlayan bir ses (Ezherî, 2001, s. 8/64; Zebîdî, 2010, s. 35/483) veya genizden

konuşmak (Zebîdî, 2010, s. 35/483), inlemek (İbn Manzur, 1993, s. 13/315), boğuk bir ses çıkarmak (İbn Düreyd, 1987, s. 2/965) anlamında olup, terim olarak da burun deliklerinden (genizden) hafif bir ses tonu ile içinde dil hareketi bulunmayan (Ebû Şâme, 1978, s. 200-204), iki hareke miktarı uzatılarak acele etmeden ve gecikmeden orta halli bir tutma ile icra etmektir (Mekkî b. Ebî Tâlib, 1984, s. 240).

Yine ğunne “م/مîm” ve “ن/nûn” harflerine tâbi bir sıfat olarak ve bilhassa Kur’ân tilaveti esnasında ortaya çıkan idğam, ihfâ, izhâr ve iklâb konularında burundan bir ses tonlaması (iniltisi) hâlinde işitilir (Sibeveyh, 2013, s. 4/435). Aynı şekilde ilahi, ezgi, türkû/şarkı vb. şeylerin okunması esnasında işitilen melodik inlemelerin de bu kavramı anlatan teğânî ifadesi ile kullanıldığı görülür (Müberred, 1963, s. 1/194). Bu bakımdan tatnîn, ğunneden farklılık arz etmektedir (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213). Zira ğunne, medler (uzatmalar) gibi Kur’ân tilavetinde vazgeçilmez bir ahenk/uyum unsuru iken; tatnîn söz konusu ahengi devre dışı bırakan ve gereksiz bir tonlamayla tilaveti bozan alelacele bir okumadır. Örneğin; “الْأَنْسَ”, “إِنَّ”, “فَلَمَّا”, “وَأَنَّكَ”, “الْمُيُونُ”, “أَمَّا”, “تُمْ”, “أَنَّهُمْ” (el-Bakara 2/13, 46, 74-76, 78), “كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ”, “وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ”, “بِرَحْمَةٍ مِنْهُ” (et-Tevbe 9/21, 23, 34), “مِنْ نِعْمَةٍ”, “شَيْءٍ نَحْنُ”, “فَلَوْبُهُمْ مُنْكَرَةٌ”, “عَمَّ” (en-Nebe 78/1) vb. yerlerde aşırı derecede şeddeli harf üzerinde durup ğunneyi abartarak okuma veya hızlı geçerek hakkını vermeden tilavet etme, “tatnîn” denilen ahenksiz okumayı meydana getirmektedir. Benzer şekilde kelimenin yazılışında bulunmayıp uygulamada ortaya çıkan “بِرَحْمَةٍ مِنْهُ”, “وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ”, “كَثِيرًا مِنَ الْأَخْبَارِ” (et-Tevbe 9/21, 23, 34), “مِنْ نِعْمَةٍ”, “شَيْءٍ نَحْنُ”, “فَلَوْبُهُمْ مُنْكَرَةٌ”, “عَمَّ” (en-Nahl 16/22, 35, 53) gibi şeddelenen kelimelerdeki idğamları icra etme bahanesiyle ölçsüzce tutulan “م/مîm” ve “ن/nûn” seslerinde de “tatnîn” gerçekleşmektedir.

التطويل / Tatvîl

“التطويل/Tatvîl” ifadesi, “ط-ول-” kök fiilinden türeyen ve tef’îl kalıbında mastar olarak uzatmak, yaymak (Ferâhîdî, 2010, s. 5/451; Ezherî, 2001, s. 14/14; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 318), uzatılmak (İbn Fâris, 1979, s. 3/172), sözü uzun tutmak (İbn Manzur, 1993, s. 11/625), uzun ip (İsfehânî, 1991, s. 533; Zebîdî, 2010, s. 40/142) veya bir eşyanın uzayacak şekilde esnek olması gibi anlamlara gelir (Ferâhîdî, 2010, s. 5/451; İbn Fâris, 1979, s. 3/433; Cevherî, 1979, s. 5/1753). Aynı şekilde tatvîl, herhangi bir konu hakkında serdedilen bir düşüncenin gereğinden fazla sözle anlatılması manasında da gelir (Bekri, 2004, s. 2/184). Yine bu kavram anlamsızca bir şeyi uzatmak, yaymak anlamındaki “التخريط/tahtîl” kavramıyla benzer bir şekilde de kullanılmaktadır (Ali el-Kârî, 1948, s. 50).

Tatvîl kavramı, kıraat ilmi istilâhında harflerin mübalağa (abartı) ile yayılarak (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213), yerli yersiz uzatılıp seslendirilmesi (Nehavî, 2001, s. 79) ve tecvîd kaidelerinin ihlâl edilerek okunması (Altıkulaç, 1986, s. 13) anlamında kullanılır. Tatvîl, yavaş okuma hususunda tahkik usulü sınırının aşıldığı bir okuyuş tarzıdır (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213). Burada yavaş okumaktan kasıt, ağır okunan bütün kıraatler değildir. Zaten bu tarz icra edilen her okuyuş çeşidi tatvîl olarak addedilemez. Tam aksine tatvîl, tecvîd kurallarının ihlâl edilmesi hâlinde söz konusu olur. Örneğin; “فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ” (el-Kevser 108/2) âyetini aşırı yavaş okumak, “فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَارَ” şeklinde tevcîd kurallarının ihlâl ve gereksiz medlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Benzer olarak “مَسَدُ الْحَطْبِ لَهَبٌ كَسَبٌ وَتَبَّ” (Tebbet 111/1-5) âyetlerini çok yavaş kıraat edip vakfettirmek, “مَسَدُ الْحَطْبِ لَهَبٌ كَسَبٌ وَتَبَّ” şeklinde son hareketleri cezimli olarak kalkale sıfatıyla okunması yerine sanki kesra varmış gibi “ı” sesinin çıkmasına ve tecvîdsiz bir ahengin oluşmasına yol açmaktadır.

Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî (ö. 1322/1902), çalışmamızın konusu olan bazı kavramlar hakkında: Tertil ile kıraat edildiğinde “تمطيط/temtit”ten, hadr ile kıraat edildiğinde ise “إدماج/idmac” ve “تخليط/tahlit”ten sakınmak gerekmektedir. Mühakkikîn İmamı Hamza el-Küfî tahkik kıraatini mübalağalı bir şekilde kıraat edenleri şu meşhur sözleriyle uyarmaktaydı,

أما علمت أن ما فوق الجعودة فهو ققط، وما فوق البياض فهو برص، وما كان فوق القراءة فليس بقراءة

“Bilmez misin? Saçın aşırı kıvrığı karmaşıktır, beyazın aşırısı cüzzamdır (alacalık hastalığı) ve kıraati ifade etmeyen şey ise kıraat değildir” (Cüreysî, 2011, s. 30). şeklindeki malumatları vererek, Yüce Allah’ın kelimini gereğinden fazla yavaş kıraat edenleri uyarmıştır.

Netice itibariyle Kur’ân’ın aşırı derecede ağır okunarak, uzatılmayan harflerin yersiz bir biçimde uzatılmasına, tecvîd kaidelerinin ihlaline (Cüreysî, 2011, s. 173) ve birçok yerde mananın tağyir ve tahrif (İbn Manzur, 1993, s. 10/384) olunmasına sebep olacağı için tatvîl ile okuma tavrı caiz görülmemiştir (Şeyh Osman, 1997, s. 64). Bu tarz okuma çeşidi ile hiçbir ibadet yapılamayacağı gibi namaz kıldırma veya mukabele okumada icra edilmesi de dinleyenlerde bir bıkkınlık ve manevi hazdan uzak bir atmosferin oluşmasına yol açması ihtimalinden dolayı bundan sakınmak gerekir.

الهمهمة / Hemheme

“الهمهمة/Hemheme” ifadesi rubâî mücerred kalıbından türemiş olup mastar bir ifade olarak uğultu, vızıltı (İbn Manzur, 1993, s. 13/380-381), düşük frekanslı uğultu (Zemahşerî, 1998, s. 562), rahatsız edici ve herkesin işitemeyeceği tonda çıkarılan ses (Adnânî, 2008, s. 22) demektir. Ayrıca gürleme, kükreme (Zebîdî, 2010, s. 34/122) veya şiddetli patlama (İbn Manzur, 1993, s. 12/622) olarak ifade edilen ve yüksek desibelde logaritmik (artan-azalan) olarak ölçülebilen akustik (gürültü/yankı) sesler için de kullanılır (Beranek, 2004, s. 22-75). Araplar bu kavramı birçok durumu ifade etmekte kullanmışlardır. Örneğin; adam mırıldandı, yani sesi az da olsa duyulabilen fakat tam olarak anlaşılabilen gizli ifadeler söylüyordu (Zebîdî, 2010, s. 34/122); aslan mırıldandı, yani kükreme göğsünde yankılanıyordu (Cevherî, 1979, s. 5/2061; İbn Manzur, 1993, s. 12/622); gök gürültüsü mırıldandı derken de büyük bir uğultu ve patlamayla gürledi anlamında ifade edilmiştir (Zebîdî, 2010, s. 34/122; İbn Manzur, 1993, s. 12/622). Ayrıca hemheme tabiri, rüzgâr sesiyle birlikte çıkan uğultu (Cevherî, 1979, s. 5/2061) veya ahenksiz/düzensiz bir ses tonunda gelişi güzel uğultu yapmaya çalışmak anlamında geldiği de görülmüştür (Himyerî, 1990, s. 305-306).

Kıraat ilmi ıstılahında ise hemheme, şeddeli olan harflerin şeddesiz, şedde bulunmayan harflerin ise şeddelenerek okunması (Talu, 2016, s. 33) ya da şiddet sıfatına sahip harflerin hafif, hafif telaffuz edilmesi gereken harflerin de şiddetli okunarak seslendirilmesi (Harîrî, 2002, s. 122) anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile harfleri anlaşılabilen en küçük ses tonu ile çıkarmak demektir (Dimyâtî, 2006, s. 51; Aksoy, 1980, s. 170-174). Örneğin; “إِيَّاكَ” (el-Fâtiha 1/5) yerine “إِيَّاكَ” “خَنَمَ” (el-Bakara 2/7) yerine “خَنَمَ”; “مَقْدَارُهُ” (es-Secde 32/5) yerine “مَقْدَارُهُ”; “يَجْحَدُونَ” (Fussilet 41/15) yerine “يَجْحَدُونَ” veya herhangi bir kelimenin kısık sesle anlaşılmayacak şekilde okunması, hemheme denilen okuyuşu meydana getirmektedir. Söz konusu tavrıla icrada bulunmak, tilavet esnasında harflerin tam çıkarılmadan seslendirilmesi (Tehânevî, 1998, s. 4/94), kelimelerin yanlış anlaşılması ve mananın tağyirine sebep olabileceği gibi (Pakdil, 2017, s. 39), avazın çıktığı kadar bağırıp ve baskı uygulayarak mübalağa ile ve de şedde yaparak okumak da harflerin orijinal hâllerini bozmaya yol açacaktır (Karaçam, 1991, s. 259). Bu bakımdan hemheme, Kur’ân tilavetinde okuyucunun büyük bir dikkat ve titizlikle kaçınması gereken okuyuş hataları arasında görülmektedir.

الزمزمة / Zemzeme

“الزمزمة/Zemzeme” ifadesi rubâî mücerred kalıbından türeyen bir mastar olarak derleyip toplamak (İbn Fâris, 1979, s. 3/5), gürlemek (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1118; Zebîdî, 2010, s. 34/122), patlamak, gürültü ve uğultu yapmak manasına gelmektedir (İbn Manzur, 1993, s. 2/387; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1118; Zebîdî, 2010, s. 34/122). Zemzeme, ses olgusunu ifade etmek için kullanılır. Örneğin; gök gürültüsünün sesi, bulutlardan çıkan ses, uzaktan seslenmek

(Fîrûzâbâdî, 2005, s. 34/122), uzaktan duyulan hayvan sesi, atın kişneme sesi, hayvanın dilini veya dudaklarını hareket ettirmeden dişlerini birbirine sürterek yemek yemesinin sesi, yanan ateşten çıkan kıvılcım sesi, göğüsten çıkan hırıltı sesi (İbn Manzur, 1993, s. 12/275; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1118) ve benzeri seslerin çıkarılmasını ifade eder. Ayrıca insanın çıkardığı sesler için de aynı ifadenin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin; hazin ses, ezgili ses, terennüm, nağme, teganni, terâne, gazel okumak, kişinin mırıldanarak türkû/şarkı ilahî vb. bir şeyi seslendirmesi, ağzı kapalı olarak mırıldanması (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1118), ağız yapısını hareket ettirmeden, burun deliklerinden ve boğazından belli belirsiz sesler çıkarması anlamında gelir (Zebîdî, 2010, s. 34/122; İbn Manzur, 1993, s. 12/273). Yine zemzeme, inananlar için kutsal kabul edilen, Mekke’de, Kâbe’nin yanında bulunan, bereket umulan ve kendisinden içilen meşhur suyu veya bu suyun çıktığı kuyuya verilen bir isimdir (Ezherî, 2001, s. 13/122; Cevherî, 1979, s. 6/2227).

Zemzeme, kıraat ilmi ıstılahında ise Kur’ân tilaveti esnasında kişinin mırıldanmasıdır. Yani duyulamayan veya zor duyulup anlaşılamayan bir ses tonuyla kendi kendine okumaktır (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/205-209). Bir başka ifade ile işiten kimsenin zor anlayabileceği gizli bir sestir (Eğin, 2010, s. 604-605). Bu da kişinin yalnızca kendisinin duyacağı şekilde seslendirilen, insanlara duyurulmadan (Dânî, 1988, s. 98) ve tecvîd kuralları dikkate alınmadan kısık bir ses tonu ile icra edilen tilavet anlamındadır (Öcal, 2001, s. 189; Yılmaz, 2016, s. 50-56).

Ayrıca zemzeme, sesin kuralsız bir tavrı ile ani çıkış ve inişlerle tilavete yansıtılmasına da denir (Cüreysî, 2011, s. 28). Bu yönüyle de tatrîb kavramıyla benzerlik göstermektedir (Ezherî, 2001, s. 8/175; Cevherî, 1979, s. 2/516; Zebîdî, 2010, s. 34/122). Zira tatrîb: Sesi ani bir şekilde yükseltmek veya düşürmekle birlikte sesin yayılma alanlarını ve med miktarlarını (uzatmaları) gereğinden fazla çekip seslendirmektir. Aynı şekilde med bulunmayan kelimelerde de med yapmaya temayül etmektir (İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 62; Temel, 2018, s. 159). Örneğin; “يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ، قُمْ فَأَنْذِرْ، وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ، وَتِلَاكَ فَطَهِّرْ” (el-Müdesir 74/1-4) şeklinde kısa olarak gelen âyetlerin okuyuşunda, özellikle de Arap okuyuş tavrını taklit etmeye çalışan veya belli bir eğitimden geçmemiş kişilerin kurallara riayet etmeden yaptıkları tilavetlerde söz konusu hatalı tavırlar meydana gelmektedir. Yine “وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا...” (el-Bakara 2/135) şeklinde medd-i tabîi bulunan yerlerde, bir elif miktarını aşacak şekilde kıraat etmek de zemzeme okuyuşunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan bir önceki başlık altında yer alan hemheme ile benzerlik gösterdiği için, zemzemenin de Kur’ân tilavetinde uygulanması, kuralsız bir okuma ve manaya olumsuz etki edeceğinden; caiz görülmemekle birlikte, sakınılması gereken bir okuma tavrı olduğu söylenebilir.

الترقيص / Terkîs

“الترقيص/Terkîs” ifadesi, “ر-ق-ص” kök fiilinden türemiş olup tef’îl kalıbında mastar bir ifade olarak dalgalı, titreşimli, hareketli (Ezherî, 2001, s. 8/284-285; Zebîdî, 2010, s. 17/600-603), süratli ve kıvrak olma manasına gelmektedir (Cevherî, 1979, s. 3/1041). Genellikle terkîs tabiri, raks/dans eden kimseler için kullanılır (Ezherî, 2001, s. 8/285; İbn Manzur, 1993, s. 7/42). Kişi dans etti denilirken, kişinin bedeninde bir azayı veya vücudunun tamamını müziğin ve türkû/şarkının melodik ritimlerine göre hızlıca hareket ettirdiği anlaşılmaktadır (İbn Fâris, 1979, s. 2/428-429). Ayrıca süratli adımlarla yürümek, hızlı koşmak (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 621), çabuk konuşarak lafları birbirine katıp karıştırmak, sözcüklerle dans etmek (İbn Manzur, 1993, s. 7/42), heyecanlanmak” (Zebîdî, 2010, s. 17/602), duygu veya düşünceleri acele ederek ifade etmek gibi manalara da gelmektedir (Ezherî, 2001, s. 8/285; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 621).

Kıraat ilmi ıstılahında ise Kur’ân tilavetinde ses tonlarıyla oynayarak sakin olan harfleri harekeli gibi okumak veya sesi raks ettirmek kaydıyla mahreç ve sıfatları aşırı oynatmak demektir (İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 44; Çetin, 1998, s. 119). Örneğin; tilavet esnasında sesin çokça

titretilmesi, soğukta üşüyen kimse gibi hem okuyanın ses tellerine zarar verip rahatsız edeceği (Ensari, 2009, s. 277) hem de manevi hazdan uzak bir atmosferin ortaya çıkmasına sebep teşkil edeceğinden hatalı bir okuyuş olacaktır. Terkîs gibi ter'îd de (İbn Manzur, 1993, s. 3/179; Cevherî, 1979, s. 2/474) tilavette bulunma sırasında sesi gereğinden fazla titretilip (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213) türkû/şarkıya benzeterek icrada bulunma anlamında kullanıldığı için doğru bir okuyuş tarzı olarak görülmemektedir (Dâni, 1988, s. 95; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 44; Temel, 2018, s. 159). Netice itibariyle tilavet esnasında her bir harfin, tekrîr sıfatı varmış gibi titretilerek okunması, kuralsız bir okuyuş biçimini meydana çıkaracağı gibi sükûn üzere bulunan harflerin de harekeli okunmasına zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla bu durum hem lafız hem de anlam bakımından son derece tehlike arz etmektedir.

العنة / An'ane

Bu kavramın, lügat kitaplarında birçok farklı alanlarda ve çeşitli manaları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. “العنة/An'ane” kavramı rubâî mücerred kalıbından türeyen bir master olarak uzlaşmazlık, uyumsuzluk (Ferâhîdî, 2010, s. 1/91), inatçılık, donuklaşma, reddetme, yüz çevirme gibi manalara gelir (Zebîdî, 2010, s. 24/128). An'ane kelimesinin kök harflerinden türetilen ve Arap dilinde haddi aşmayı belirtmek için kullanılan bir edat olarak “عن” ifadesi, hadis rivayetinde filancanın falancadan rivayet ettiği sözler manasında gelir (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 1217).

Verilen manalarla birlikte “an'ane” tabiri daha çok “/hemze”nin “ع/ayn” harfine dönüştürülerek okunması anlamında kullanılır (Ferâhîdî, 2010, s. 1/91; İbn Manzur, 1993, s. 13/36). Söz konusu değişimi yapanlar ise başta Temîm kabilesi olmak üzere, Kays, Beni Esed ve bunlara komşu kabilelerdir (Zebîdî, 2010, s. 1/22). Bunlar, telaffuz esnasında “/hemze”nin mübalağa sonucu “ع/ayn” harfine dönüştürmekle kelimeleri “فَقَأ: فَعَجَ”, “فَجَأ: فَعَجَ”, “كَأَأ: كَعَكَعَ”, “فَقَأ: فَعَجَ” şeklinde okurlar. Birçok eski fonetik olay gibi, modern Arap Yarımadası lehçelerinde de bu kavramın bir uzantısı vardır. “Temîm’in an'anesi” denilen bu tabir (İbn Cinnî, 2010, s. 2/13), günümüzde Mısır’ın Saîd bölgesinde hâlen benzer şekilde “أَنْ: عَنَّ”, “عَنْ: أُنْ” diye kullanıldığı ifade edilmektedir (Küçükkalay, 1969, s. 177; Onat, 1944, s. 1/100).

An'ane, kıraat ilmi ıstılahında ise “/hemze” harfi mahrecinin “ع/ayn” harfine benzetilerek çıkarılmasıdır. Bazı âlimlere göre konuşma dilindeki bu olgu belirli koşullara bağlı olarak kendini gösterir (Halebî, 1961, s. 27-41). Bu, “ع/ayn” harfinin gırtlaktan gelen bir ses ve “/hemze”nin de bir gırtlak sesi olması hasebiyle “ع/ayn” mahrecinin “/hemze”ye yakınlığıyla açıklanabilir (İbnü's-Sikkî, 1978, s. 7). Bu sebeple değişim, sürtünmeli sestten, sınırlı bir aralıkla durma sesine doğru değişmektedir (Müberra, 1963, s. 1/328). İnce bir farkla birbirinden ayrılan bu iki harfin doğru bir şekilde telaffuzunu sağlamak için de mutlaka kıraati düzgün (fem-i muhsin) birinden harfleri talim etmek gerekir. Aksi takdirde birçok kelime aslından uzak olarak telaffuz edilip, Kur'ân'ın kendine has üslubuna ve ses ahenk/uyumuna zarar verecektir. Örneğin; genellikle “قُرْآن: قُرْعَان”, “أَعُوذ: عَعُوذ”, “تُؤْمِنُوا: تُعْمِنُوا”, “أَخْطَأْنَا: أَخْطَعْنَا”, “عَلَيْهِمْ: أَلَيْهِمْ”, “صَاعِقَةٌ: صَائِقَةٌ” (Fussilet 41/16-17), “يَغْلُم: يَالْم”, (Muhammed 47/30) ve “عَالِم: نَالِم” (el-Haşr 59/22) gibi kelimelerde yapılan bu tarz hatalı okumalar, daha ziyade talim eğitiminden yoksun olarak kendi başına okuyuşunu geliştirmeye çalışanlarda veya taklit sonucu tilavette bulunan kimselerde ortaya çıktığı görülmektedir.

التمضيغ / Temdîğ

“التمضيغ/Temdîğ” ifadesi, “م-ض-غ” kök fiilinden türemiş olup tef'îl kalıbında master bir ifade çeşidi olarak çiğnenmiş (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 4/370; İbn Manzur, 1993, s. 8/451), ezdirilmiş ve öğütülmüş gibi manalara gelmektedir (Ezherî, 2001, s. 8/57; Cevherî, 1979, s.

4/1326). Bu kavram farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin; yiyecekleri çiğnedi: Dili ve dişleriyle çiğnedi (Ferâhîdî, 2010, s. 4/370; İbn Fâris, 1979, s. 5/330); kelimeleri çiğnedi: Net bir şekilde ifade etmedi (Zebîdî, 2010, s. 22/568); kardeşinin etini çiğnedi: Onun gıybetini yaptı (Cevherî, 1979, s. 4/1326; Zebîdî, 2010, s. 22/568), şeklindeki anlamlar kastedilmektedir. Yine bununla ağızda çiğnenen sakız (İbn Fâris, 1979, s. 5/330) veya annenin çocuğuna yemeğini vermeden önce ağzında çiğneyerek yiyeceği yumuşatması (Ezherî, 2001, s. 8/57; İsfahânî, 1991, s. 770) gibi durumlar ifade edilmektedir. Kur’ân’da söz konusu kelimenin türevlerinden biri olarak gelen “مُضَغَّةٌ” ifadesi de benzer şekilde bir çiğnem/parça et (el-Mü’minûn 23/14) manasına gelmektedir.

Temdîğ, kıraat ilmi ıstılahında ise harfleri yarıda kesmek, nakıs okumak, tam olarak ifade etmemek demektir (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213). Yani herhangi bir harfi telaffuz ederken mahrecini tam çıkarmadan veya sıfatını netleştirmeden bir sonrakine geçmektir (Dimyâtî, 2006, s. 38). Örneğin; “مَا نَعْبُدُهُمْ” (ez-Zümer 39/3) ifadesini telaffuz ederken “ع/ayn” harfini tam çıkarmadan bir sonraki harfe geçiş yapmak “مَا نَعْبُدُهُمْ” gibi. Nasıl ki harflerin mahreç ve sıfatlarının hakkını vermeden orijinal hâllerini bozup bir diğerine geçiş yapmak caiz değilse, aynı şekilde telaffuzlarında abartıya kaçmak, çarpık ve sert bir şekle gelinceye kadar seslendirmeye zorlamak da caiz görülmemiştir (Dâni, 1988, s. 73-75; Dimyâtî, 2006, s. 38-41). Ebû Amr ed-Dâni’nin de belirttiği üzere dili çiğneyerek, ağız genişletip çukurlaştırarak harflerin mahrecinden uzak bir telaffuzda bulunmak yani temdîğ ile okumak (Dâni, 1988, s. 73; İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213) doğru bir okuma usulü olarak kabul görülmediği gibi, bu çeşit tilavet hatalı ve hoş olmayan, yerine göre de tilaveti ve manayı bozan bir okuyuş çeşidi olarak nitelendirilmiştir (Dâni, 1988, s. 73-75; İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 50-51, 149; Dimyâtî, 2006, s. 38-41).

التعويق / Te‘vîk

Kıraat ilminde hatalı okuma anlamında kullanılan kavramlardan biri de te‘vîktir. “التعويق/Te‘vîk” ifadesi, “ع-و-ق” kök fiilinden türemiş olup tef’îl kalıbında mastar olarak bir kimseyi veya bir şeyi engellemek (Ezherî, 2001, s. 3/18; İbn Manzur, 1993, s. 10/279), menetmek, kısıtlamak (Ferâhîdî, 2010, s. 2/173), caydırmak, sabote etmek, meşgul etmek (Zebîdî, 2010, s. 10/279; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 913), uzat tutmak, alıkoymak, geciktirmek (Zebîdî, 2010, s. 26/224), hapsedmek, riayet etmemek (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 913) ve tabi olmamak demektir (İbn Manzur, 1993, s. 10/279; Zebîdî, 2010, s. 26/224). Te‘vîk, bir kimseyi engelleyip yolundan etme, dikkatini dağıtma (Ezherî, 2001, s. 3/18) veya onu yarı yolda bırakarak dostluğu bitirme, itaat etmeme gibi manalara da gelmektedir (Ferâhîdî, 2010, s. 2/173; Ezherî, 2001, s. 3/18; İbn Manzur, 1993, s. 10/279). Ayrıca aynı kelime kökünden türeyen Ye‘ûk ismi, İslam öncesi dönemde insanlığın ikinci atası (Abdûlbâkî, 1988, s. 37-40) şeklinde addedilen Hz. Nuh’tan bu yana tapınılan bir putun adı (Nûh 71/23) olarak bilinmektedir (Cevherî, 1979, s. 4/1534; İsfahânî, 1991, s. 770). Söz konusu putun anlamına bakıldığında ele alınan kavramla benzerlik gösterdiği görülmüştür. Zira insanları hak yoldan alıkoyması, menetmesi veya tabi olmalarını engellemesi için bu isim tercih edilmiştir (Taberî, 2010, s. 23/639-640).

Te‘vîk, kıraat ıstılahında ise durulmaması gereken bir kelimenin sonunda veya kelimenin ortasında durup, geriden almadan kıraate devam ederek okuma, yani yanlış yerde vakf yaparak okumak demektir (Dâni, 1987, s. 148; İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/265). Durulması uygun olmayan vakf-ı kabih şeklinde de isimlendirilen (Secâvendî, 2001, s. 103-124) bu okuma çeşidine göre, şayet öncesi ve sonrası lafız ve mana yönünden birbiriyle bağlantılı ise bu gibi yerlerde vakf yapmak uygun olmaz (Suyûtî, 1974, s. 179; İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/265). Örneğin; “الْحَمْدُ لِلَّهِ” (el-Fâtiha 1/2) âyetini okurken “الْحَمْدُ” kelimesi üzerinde durulacak olsa, haber olmadan mübteda tek başına kalacağı için kabih bir vakf ortaya çıkacaktır ki, bu da doğru

bir okuyuş tarzı olmayacaktır. Ancak Kur’ân tilavetinde bulunan kimsenin ayetleri okuduğu sırada lafız ve mana yönüne bakılmaksızın nefesin azalması, sesin kısılması, öksürük tutması, âyetin devamının unutulması veya devam edilmesine mâni olabilecek arızı bir durumun oluşması sebebiyle vakfedilmesinde -tekrar geriden alınması şartıyla- sakınca görülmemektedir (Uşmûnî, 2008, s. 25). Zira söz konusu durumlar, insanın elinde olmayan ve gayri ihtiyari bir şekilde ortaya çıkan zaruri hâller olarak kabul edilmektedir (Dâni, 1987, s. 147; Suyûtî, 1974, s. 178; İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/264).

الوثبة / Vasabe

“الوثبة/Vasabe” tabiri “وُثِبَ” kök fiilinden türemiş olup “وُثِبَ” kalıbında mastar olarak gelen bu kavram, atlamak, sıçramak, atılmak, fırlamak, zıplamak (Ezherî, 2001, s. 13/180; Cevherî, 1979, s. 2/726), sebat etmek, düzelmek, acele etmek, ulaşmak, kararlı olmak gibi manalara gelmektedir (İbn Manzur, 1993, s. 5/309; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 823). Bir hastalık ismi olarak da gelen vasabe; aşırı soğuk, sıcak veya başka sebeplerden dolayı sırt kaslarının şişip spazm ve baş ağrısına neden olması anlamında kullanılır (Cevherî, 1979, s. 2/726). Ayrıca bu kavram ile yapılan bir işi tamamlamadan yeni bir işe yönelme, sürekli bir arayış içerisinde olma veya aktarılmaya çalışılan bir konunun detayları verilmeden yeni bir meselenin ifade edilmeye çalışılmasıyla karmaşaya sebep olma gibi durumlar kastedilmektedir (Zebîdî, 2010, s. 12/100).

Vasabe, kıraat ilmi ıstılahında ise harfî okumadan (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213) veya tam telaffuz etmeden bir sonraki harfî okumaya devam etmek ya da bir harfin sıfatını başka bir harfe vermek demektir (Dimyâtî, 2006, s. 38). Bu çeşit okuyuş hataları, genellikle tilavetin hızlı icra edilmesinde kelimeyi oluşturan harflerin anlaşılmasını veya telaffuzdan düşmesini meydana getirmektedir (İbnü'l-Cezerî, 1985, s. 122; Altıkulaç, 1986, s. 5). Söz konusu hatalar, asli harflerde yapıldığı gibi med harflerinde de yaygın olarak yapıldığı görülmektedir (Süveyd, 2011, s. 191-193). Özellikle şeddeli olarak gelen harflerin şedde yapılmadan tek harf izlenimi verilerek okunması veya peş peşe varit olan aynı nitelikteki harflerden birinin telaffuzdan düşürülerek okunmasıdır. Harflerin terki veya nakıs okunması ise iki şekilde meydana geldiği söylenebilir.

Kelimeyi oluşturan harflerden birinin başka bir harfle değiştirilerek telaffuz edilmesi. Örneğin; mahreçleri bir sıfatları farklı olan (mütecanis) “ط/ṭâ, د/dâl, ت/tâ” harflerini (سُلْطَانٍ kelimesinin سُلْطَانٍ veya سُلْدَانٍ şeklinde okunması); boğaz harflerinden olan “ح/hâ, خ/hâ” harflerini (خَلَقَ kelimesinin خَلَقَ şeklinde okunması) (er-Rahmân 55/14); benzer sıfatlara sahip olan “ص/sâd, س/sîn” harflerini (يُصِرُّونَ kelimesinin يُصِرُّونَ şeklinde okunması gibi) (el-Bakara 2/17) ve bunun gibi diğer harfleri birbirine karıştırarak okumak (Dâni, 1988, s. 122; Maraşî, 2008, s. 186-189).

Kelimede varit olan harflerden birinin eksiltilerek telaffuz edilmesi. Bu durum ise daha çok hızlı okumada peş peşe gelen harflerden birinin hafzedilmesinde (يَرْكَبُ kelimesinin يَرْكَبُ, جَاءَ أَجْلَهَا ifadesinin جَاءَ أَجْلَهَا şeklinde okunması) (Abese 80/7; el-Münâfikûn 63/11) veya harfî meddin uygulanmamasında (رَدَدْنَا kelimesinin رَدَدْنَا olarak okunması gibi) (el-İsrâ 17/6) görülür (Dâni, 1988, s. 17; İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/213; Abdürrezzak, 2004, s. 108-109).

Verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Kur’ân tilaveti esnasında kelimelerde bulunan harflerin tamamen okunmaması veya nakıs bırakılarak tilavet edilmesi, vasabe olarak addedilen okuyuşu ortaya çıkaracağından doğru bir okuma usulü olmayacaktır.

التفتيش / Teftîş

“التفتيش/Teftîş” ifadesi, “ف-ت-ش” kök fiilinden türemiş olup tef’îl kalıbında mastar bir isim olarak sorgulama, araştırma, inceleme, arama (Ezherî, 2001, s. 11/225; Zebîdî, 2010, s. 17/296), muayene, denetleme, izleme anlamlarına gelmektedir (Cevherî, 1979, s. 3/1014).

Teftiş, saklı tutulan bir şeyi ortaya çıkarmak için arama yapmak, bununla ilgili bireyleri sorguya çekmek (İbn Manzur, 1993, s. 6/325) veya suçla ilgili elde edilen delilleri incelemek anlamında kullanılan bir tabirdir (Ferâhîdî, 2010, s. 6/246; İbn Manzur, 1993, s. 6/325). Ayrıca bu kavram, denetim noktası, idari teftiş, yasal olarak arama emri veren kanun (İbn Manzur, 1993, s. 6/325; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 164) manalarında geldiği gibi Orta çağ Avrupa'sında kiliseye karşı çıkanları, dini ritüelleri reddedenleri cezalandırmak gayesiyle kurulmuş mahkeme veya mahkemeler (Engizisyon) anlamında gelmektedir (Zebîdî, 2010, s. 163). Yine teftiş, ihmal veya eksik bırakılan durumları tespit edip gerekli çözümleri önermek demektir (İbn Fâris, 1979, s. 4/471).

Kıraat ilminde ise bu kavram, harflerde bulunan herhangi bir harekeyi farklı ifade etmek, yanlış anlaşılacak şekilde harekelerin telaffuzunu noksan yapmak veya gereksiz uzatmak anlamında gelmektedir (Kaddûrî, 2009, s. 423-425). Harekede yapılan hatalar, genellikle hareketin tamamen değiştirilmesi ya da hareketin telaffuz edilmeyip sükûna tebdîl edilerek ortaya çıkmasıyla gerçekleşmektedir (Dânî, 1988, s. 94). Bilhassa tilavette bulunan kimselerin hareke hususunda çokça hataya düştüğü noktalardan bir tanesi de med olmayan yerlerde harekeyi uzatarak okumalarıdır (Tîbî, 1997, s. 7). Bahse konu olan hatalı okumaların da çoğunlukla fethalı harflerin telaffuzunda yapıldığı görülmektedir (Dânî, 1988, s. 94). Bunun sebebinin Kur'ân eğitimi alan kimselerin temel eğitimlerini fem-i muhsin öğreticilerden almamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira bu ilimde yeterli seviyede bir okumaya sahip olmayan kimseler tarafından Kur'ân eğitiminin ilk basamağı olarak kabul edilen elifbâ'nın bütün harekeli harflerinde med varmış (كَتَبَ: كُتِبَ، حَسِبَ: حُسِبَ، دَرَجَ: دَارَجَا) gibi öğretilmesi söz konusu hataların kalıcı hâle gelmesine ve hatta kalıplaşıp yıllarca düzeltilememesine sebep olmaktadır (Karaçam, 1991, s. 227). İfade edilen hatalı okumalar, dikkat edilmeden sehven yapılabildiği gibi, yüzüne veya ezber okumanın zayıf olması durumunda da çokça tekrar edilebilmektedir.

التهمیز / Tehmîz

Kur'ân tilavetinde yapılan hataları göstermek adına kullanılan kavramlardan bir tanesi de “التهمیز/Tehmîz” ifadesidir. Tehmîz, “ه-م-ز” kök fiilinden türeyen ve tef'îl kalıbında mastar olarak dürtmek, fısıldamak, göz kırpmak, azarlamak, eleştirmek demektir (Ferâhîdî, 2010, s. 4/17). Yine tehmîz, yer sarsıntısı (Fîrûzâbâdî, 2005, s. 529; Zebîdî, 2010, s. 15/388), hızlı esen rüzgâr sesi (İbn Fâris, 1979, s. 6/64; Cevherî, 1979, s. 3/902) veya bir kimseyi hızlanmaya teşvik etmek anlamlarında gelmektedir (Ferâhîdî, 2010, s. 4/17; İbn Fâris, 1979, s. 6/65).

Arap dili alfabesinde ilk harf olarak geçen “/hemze” ismi, tehmîz ile benzer olarak aynı harflerden müteşekkil kelime kökünden türeyen bir ifade olarak farklı anlamlarda kullanılmaktadır (İbn Manzur, 1993, s. 5/425; Fîrûzâbâdî, 2005, s. 529; Zebîdî, 2010, s. 15/388). Bu meyanda hemze, gırtlaktan çıkan ve fısıltı olarak tanımlanamayacak kadar güçlü bir ses tonuna sahip olup mana harfleri arasında kabul edilmektedir (İbn Fâris, 1979, s. 6/64; Zebîdî, 2010, s. 15/388). Kur'ân'da harf olarak soru edatı vb. kullanımları olduğu gibi, kelime türevleri olarak yerine göre bazı anlamları ifade etmek üzere çeşitli kullanımları da bulunmaktadır (el-Mü'minûn 23/97; en-Neml 27/62; Yâsîn 36/23; el-Kalem 68/11; el-Kıyâmet 75/36; el-Hümeze 104/1).

Tehmîz, kıraat ilmi ıstılahında ise bütün harflerin ve kelimelerin sonunda “/hemze” varmış gibi yapılan hatalı tilavet anlamında gelir (İbnü'l-Cezerî, 2010, s. 1/342; Cüreysî, 2011, s. 64). Bu tür hatalar genellikle kelimenin ortasında veya sonunda bulunan harflere lafızla alakası olmayan “/hemze” sesini ilave etmekle meydana gelir. Örneğin; tilavet sırasında kalkaleyi uygularken, kalkale harfinin sonuna “/hemze” sesini ekleyerek (وَسَقَّ - يَفْتَبِلُ - يَفْتَبِلُ) (el-Bakara 2/48; el-İnşikâk 84/17) okumak ya da med harfî bulunan kelimelerde vakf

yaparken, harfi medden sonra “/hemze” ilave ederek (مَكْرُوهًا - مَكْرُوهًا) (el-İsrâ 17/38) okumaktır (Dimyâtî, 2006, s. 242-246). Verilen örneklerde de görüldüğü gibi kelimenin aslını bozması sebebiyle -mana üzerinde etki edip etmemesine bakılmaksızın- tehmîz ile tilavette bulunmak, doğru bir okuyuş olarak kabul edilemez.

Sonuç

Kavramlar, Kur’ân tilavetinin tecvîd kurallarına riayet edilerek icra edilmesi ve kıraat vecihlerinin uygulanması açısından ele alındığı gibi hatalı okuyuş tarzlarını ifade etmede de kullanıldığı görülmüştür. Hatalı okuyuşların ise temelde lahn tabiri çerçevesinde; lahn-ı celî (fahiş/açık hata) ve lahn-ı hafî (gizli hata) diye ikiye ayrıldığı müşahade edilmiştir. Lahn olarak kabul edilen okuyuşları ifade etmede önem arz eden bazı kavramların sık sık kullanıldığı; “التعجيل/Ta‘cîl”, “التطين/Tatnîn”, “التطويل/Tatvîl”, “الهمهمة/Hemheme”, “الزمزمة/Zemzeme”, “الترقيص/Terkîs”, “العننة/An‘ane”, “التمضيغ/Temdîg”, “التعويق/Te‘vîk”, “الوثبة/Vasabe”, “التفتيش/Teftîş” ve “التهمiz/Tehmîz” gibi bazı kavramların ise ya hiç kullanılmadığı ya da nadiren kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu kavramların az kullanılmasının sebeplerinden biri, yalnızca lügat düzeyinde ele alınması ve kıraat kaynaklarında genellikle lahn gibi genel ifadelerle gelmiş olmasıdır.

Tetkiki yapılan kavramlar ve verilen örnekler incelendiğinde bahsi geçen hataların üç temel noktada gerçekleştiği görülür. Bunlar da sırasıyla, harf, hareke ve tecvîd kaidelerinin eksik uygulanması ile alakalı olan durumlardır.

Tilavetin süratli bir tarzda (herzeme/tahlîl), yapılması, harflerin anlaşılamayan en küçük ses tonuyla kısık ve gizli bir mırıldanma ile okunması, kuralsız ses tavırlarıyla ani iniş ve çıkışlarla okunması, harflerin yanlış anlaşılması sonucunu doğurmaktadır. Bunun da fonetik hatalara, sıfatların yanlış bilinmesine, mahreçlerin hatalı çıkarılmasına, harflerin hafifedilmesine, yer değiştirmesine ya da nakıs bırakılmasına ve meddin (uzatmanın) kaybolmasına (يُصِرُّونَ: يُبْسِرُونَ، خَلَقَ: خَلَقَ مَا نَعْبُدُهُمْ: مَا نَبْدُهُمْ، نُؤْمِنُوا: نُعْمِنُوا، أَعُوذُ: عَعُوذُ، قُرْآنُ: قُرْعَانُ) kaybolmasına (جاء أجلاً: جاء أجلاً، يَزْكَى: يَزْكَى، رَدَدْنَا: رَدَدْنَا، سُلْطَانٍ: سُلْطَانٍ - سُلْطَانٍ) sebebiyet verdiği saptanmıştır.

Harfte yapılan hataların bir benzeri olarak Kur’ân tilaveti esnasında hareke hatasının da yerine göre sehven yapılabildiği bilinmektedir. Özellikle yüzünden okuyuşun zayıf olması veya okuyucunun ses tonlarıyla oynaması kaydıyla harfin sakın okunması yerine harekeli okunması ile de hatalar ortaya çıktığı müşahade edilmektedir. Aynı şekilde bütün harflerin sonunda veya kelimelerin ortasında ve sonunda cezimli bir “/hemze” varmış gibi (وَسَقَى: وَسَقَى، يُقْبِلُ: يُقْبِلُ) yapılan okumalarda hareke hatası kapsamındadır. Aynı şekilde tahkik usulü okuyuş sınırının aşılması ile gereksiz med yapılması, elifbâ’nın bütün harekeli harflerinde med varmış gibi okunması, ğunne olmayan yerde ğunne yapılması veya ğunnenin gereğinden fazla uzatılması, vakfedilmemesi gereken bir kelimenin sonunda veya kelimenin ortasında durup geriden almadan okunmasıyla da tecvîd kaidelerinde yapılan hataları meydana getirdiği görülmektedir. Bu da konuların yanlış uygulanmasına ve yıllarca düzeltilemeyecek kalıplaşmış hataların (عَمَّ، أَنَّهُمْ، النَّاسُ، إِنَّ، كُتِبَ: كُتِبَ، حَسِبَ: حَسِبَ، دَرَجَ: دَرَجَ، فَصَلَّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ: فَصَلَّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرْ) meydana gelmesine yol açmaktadır.

Sonuç itibarıyla Kur’ân’ın tecvîd kaidelerine uyulmadan tilavet edilmesi kulağa hoş gelmeyen bir tavır ortaya koyacağı gibi, yerine göre mananın tağyir ve tahrifine de sebebiyet vermektedir. İfade edilen hatalardan kaçınılması ve bu tarz okumalarla hiçbir ibadetin icrasında bulunulmaması gerektiği gibi namaz kıraatında veya mukabele okumada da uzak durulması gerekmektedir. Zira Kur’ân’ın bu tür okuyuşlarla tilavet edilmesi, dinleyenlerde bir bıkkınlık ve manevi hazdan uzak bir atmosferin oluşmasına yol açması ihtimalinden dolayı bundan sakınmak gerekir. Söz konusu hataları ifade etme muvacehesinde, araştırmanın hacmini artırmaması adına sınırlı olarak ele alınan kavramların, daha kapsamlı bir çalışmada alana katkı

sunması bakımından semantik, gramatik, fonetik, morfolojik ve anlamsal olarak incelenmesinde fayda görülmektedir.

Kaynakça

- Abdülbâkî, M. (1988). *el-Mu‘cemu’l-müfehres li elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. Kahire: Dâru’l-Hadis.
- Abdürrezzak, Y. (2004). *el-Gavsânî, İlmü’t-tecvîd*. Dımaşk: Dâru’l-Gavsânî.
- Adnânî, M. (2008). *Mu‘cemü’l-ahtâi’ş-şâi‘a*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn.
- Aksoy, Ö. (1980). *Dil yanlışları -900 sözün eleştirisi-*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ali el-Kârî, S. (1948). *el-Minehu’l-fikriyye alâ metni’l-cezeriyye*. (Y. Zekerîyya, Dü.) Mısır: Matbaatü Mustafa.
- Altıkulaç, T. (1986). *Tecvîd’ül Kur‘ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bekri, Ş. (2004). *el-Belağatü’l-arabiyye fî sevbihe’l-cedîd*. Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn.
- Beranek, L. (2004). *Concert Halls and Opera Houses*. New York: Springer.
- Cevherî, E. (1979). *es-Sihâh tâcü’l-lüga ve sıhâhi’l-arabiyye*. (A. A. Attâr, Dü.) Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn.
- Cüreysî, M. (2011). *Nihâyetü kavli’l-müfid fî ilmi’t-tecvîdi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*. (A. A. Hüseyin, Dü.) Kahire: Mektebetü’l-Adâb.
- Çetin, A. (1998). Kur‘ân kırâatında mûsikî’nin yeri. *Uhudağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), s. 115-134.
- Çetin, A. (2012). “*Tilâvet*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Dânî, E. (1987). *el-Müktefa fî’l-vakfi ve’l-ibtida*. (Y. A. Maraşî, Dü.) Beyrut: Müessesetü’r-Risale.
- Dânî, E. (1988). *et-Tahdîd fî’l-itkân ve’t-tecvîd*. (G. K. Hamed, Dü.) Bağdat: Mektebetü Dâru’l-Enbârî.
- Dânî, E. (2017). *Şerhu kasideti ebî mezahim el-hâkânî*. (H. E. Anze, Dü.) Beyrut: y.y.
- Dimyâtî, A. (2006). *İthâf’u fudalâ’il-beşar fî’l-kırâati’l-erbeate aşer*. Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Ebû Şâme, E. (1978). *İbrâzü’l-me‘ânî min hırzi’l-emânî*. (İ. A. İvaz, Dü.) Kahire: y.y.
- Eğin, O. (2010). “*Kur‘ân öğretiminde problemler ve çözüm önerileri*”, *Etkili din öğretimi*. (Ş. Karaköse, Dü.) İstanbul: TİDEF Yayınları.
- Ensari, E. (2009). *el-İkna‘ fî’l-kırâatis-seb‘*. (A. F. el-Mezîdî, Dü.) Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- Ezherî, M. (2001). *Tehzîbu’l-lüga*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.
- Ferâhidî, E. (2010). *Kitâbü’l-ayn*. (M. e.-M.-İ. Sâmirâî, Dü.) Beyrut: Dâru Mektebetü’l-Hilal.
- Fîrûzâbâdî, M. (2005). *Kâmûsü’l-muhît*. Lübnan: Müessesetü’r-Risâle.
- Gümüş, S. (1984). *Seyyid Şerîf Cürcânî ve Arap Dilindeki Yeri*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı.
- Hâkânî, E. (2005). *el-Manzümetü’l-Hâkânîyye*. Mısır: Mektebetü Evlâdi’ş-Şeyh li’t-Türâs.
- Halebî, E.-T. (1961). *Kitâbü’l-ibdâl*. (İ. et-Tenûhî, Dü.) Dımaşk: y.y.
- Harîrî, K. (2002). *Dürretü’l-ğavvâs fî evhâmi’l-havâs*. (B. Bekkûr, Dü.) Dımaşk: Dâru’s-Sekâfeti ve’t-Turas.
- Himyerî, E. (1990). *Teskîfü’l-lisân ve telkîhü’l-cinân*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- İbn Cinnî, E.-F.-M. (2010). *el-Hasâis*. Kahire: el-Heyetü’l-Mısriyye.
- İbn Düreyd, E. (1987). *Cemheratü’l-lüga*. (R. M. Ba‘lebekkî, Dü.) Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn.
- İbn Fâris, E. (1979). *Mu‘cemu mekâyisi’l-lüga*. (A. M. Harun, Çev.) Lübnan: Dâru’l-Fikr.
- İbn Manzûr, M.-F. (1993). *Lisânu’l-arab*. Beyrut: Dâru Sadr.
- İbn Sîde, E.-H. (1978). *el-Muhassas*. (H. İ. Ceffâl, Dü.) Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabiyye.

- İbnü's-Sikkât, E. (1978). *el-Kalb ve'l-ibdâl*. (H. M. Şeref, Dü.) Kahire: b.y.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. (1985). *et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd*. (A. H. el-Bevvâb, Dü.) Riyad: Mektebü'l-Maarif.
- İbnü'l-Cezerî, E.-H. (2010). *en-Neşr fî'l-kırââtî'l-aşr*. (A. M. Dabbâ, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İsfehânî, E.-K. (1991). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. (S. A. ed-Dâvî, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kalem.
- Kaddûrî, G. (2009). *ed-Dirâsâtü's-savtiyye inde ulemâi't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammar.
- Karaçam, İ. (1991). *Kur'ân-ı Kerîm'in faziletleri ve okunma kâideleri*. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Küçükkalay, H. (1969). *Kur'ân dili Arapça*. Konya: Deniz Kuşları Matbaası.
- Maraşî, M. (2008). *Keyfiyetu edâi'd-dâd*. (F. S. Arbavi, Dü.) Mısır: Mektebetü Evladi's-Şeyh li't-Türâs.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, H.-K. (1984). *er-Ri'âye*. (A. H. Ferhat, Dü.) Amman: y.y.
- Müberred, E.-A. (1963). *el-Muktedab*. (M. A. Adîme, Dü.) Beyrut: Alemü'l-Kütüb.
- Nehavî, H. (2001). *el-Müfîd fî şerhi umdetü'l-mecîd fî en-nazmi ve't-tecvîd*. (C. Seyyid, Dü.) b.y.: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh.
- Onat, N. (1944). *Arapçanın Türk diliyle kuruluşu*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Öcal, M. (2001). *Din eğitimi ve öğretiminde metodlar*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Pakdil, R. (2017). *Ta'lim tecvîd ve kırâat*. İstanbul: MÜİFV Yayınları.
- Saçaklızâde, M.-M. (2001). *Cühdü'l-mukill (Mine't-tecvîd)*. (S. K. Hamed, Dü.) Amman: Dâru Ammar.
- Sağman, A. (1958). *İlaveli-Yeni Sağman Tecvîdi*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası.
- Saîdî, E.-H. (2000). *et-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-lahni'l-hafîyyi*. (G. K. el-Hamed, Dü.) Ammân: Dâru Ammâr.
- Sarı, M. (1999). *"İbdâl"*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi TDV Yayınları.
- Secâvendî, E. (2001). *Kitâbü'l-vakf ve'l-ibtidâ*. (M. H. Derviş, Dü.) Umman: Dâru'l-Menâhic.
- Sibeveyh, E. (2013). *el-Kitâb, thk. Abdusselam Muhammed Harun*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.
- Suyûtî, A. (1974). *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. (M. Ebü'l-Fazl, Dü.) Mısır: el-Hey'et'ü'l-Misriyyetü'l-Ammetü li'l-Küttâb.
- Suyûtî, A. (2014). *el-Muzhir fî ulûmil'l- lüga ve envâihâ*. (F. A. Mansur, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Süveyd, E. (2011). *et-Tecvîdü'l-musavvar*. Dimaşk: Mektebetü İbnü'l-Cezerî.
- Şeker, M. (2023). *Semantik açıdan kırâatlerde lahn ve teganni kavramları (Yüksek Lisans Tezi)*. Batman: Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyh Osman, H. (1997). *Hakku't-tilâve*. Cidde: Dâru'l-Minâre.
- Taberî, E. (2010). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. (M. M. Şakir, Dü.) Mekke: Dâru't-Terbiye ve't-Türâs.
- Talu, M. (2016). *Türkçe - Osmanlıca - Arapça Tecvîd İlmi*. İstanbul: Tereke Yayınevi.
- Tatlısu, M. (2021, Aralık). Kur'an tilavetinde lahn olgusu: el-Mûdih fî't-Tecvîd Örneği. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), s. 194-213.
- Tehânevî, M. (1998). *Keşşâfu istilâhâti'l-fünûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Temel, N. (2018). *Kıraat ve tecvîd istilâhları*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Tîbî, Ş. (1997). *Manzûmetü'l-müfîd fî't-tecvîd*. (E. R. Süveyd, Dü.) Cidde: el-Cem'iyyetü'l-Hayriyye.
- Uşmûnî, A. (2008). *Menâru'l-hüdâ fî beyâni'l-vakf ve'l-ibtida*. (M. b. Şa'ban, Dü.) Tanta: Dâru's-Sahâbe.
- Yiğit, İ. (2024). *Temel meseleleriyle kıraat ve tecvid ilminde lahn olgusu*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.

-
- Yılmaz, N. (2016). *Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl öğretilim?* (A. Y. Okudan, Dü.) İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Zebîdî, E.-F.-H. (2010). *Tacu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Hidâye.
- Zemahşerî, E.-K. (1986). *el-Keşşâf an Hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî.
- Zemahşerî, E.-K. (1998). *Esâsu'l-belâga*. (M. B. Uyûnu's-Sûd, Dü.) Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zihni Efendi, M. (1912). *el-Kavlu's-sedîd fî ilmi't-tecvîd yâhud tecvîd-i cedîd*. İstanbul: Dâru't-Tıbbâti'l-Âmire.
-